

Իսկ Արտաշիրը գեղեցիկ կարգավորում է Հայաստանը, վերականգնում է նախկին կարգերը: Նաև այն Արշակունիներին, որոնք հրաժարեցրած էին թագից և Այրարատում բնակվելու իրավունքից, նա նույն տեղերում հաստատում է՝ եկամուտներով և ուտեստով, ինչպես որ առաջ էին: Մեհյանների պաշտամունքն էլ ավելի զարգացնում է, այլև հրամայում է անշեջ պահել որմզդական հուրը Բագավանի բազինի վրա: Բայց այն արձանները, որ Վաղարշակ շինել տվեց իր նախնիքների պատկերներով, ինչպես և արեգակի և լուսնի պատկերներն Արմավիրում, որոնք Արմավիրից փոխադրվեցին Բագարան և նորից Արտաշատ՝ Արտաշիրը հրամայում է փշրել: Մեր երկիրը նա հարկատու է դարձնում և ամեն բանում իր անունն է հաստատում:

Նաև Արտաշեսի հաստատած սահմանները, գետնի մեջ քարեր կանգնեցնելով, նա նորոգեց և իր անունով կոչեց Արտաշիրական: Նա մեր երկիրը կառավարեց պարսիկ գործակալների ձեռքով, ինչպես իր երկրներից մեկը, քսանվեց տարի և նրանից հետո նրա որդին, որ կոչվեց Շապուհ, այսինքն՝ արքայի որդի, թագավորեց մեկ տարի, մինչև Տրդատի թագավորելը:

ՀԸ

ՄԱՆԴԱԿՈՒՆԻՆԵՐԻ ՑԵՂԻ ԿՈՏՈՐՈՒՄԸ ԱՐՏԱՇԻՐԻ ՁԵՌՔՈՎ

Բայց Արտաշիրը լսել էր, թե հայոց նախարարներից մեկը Խոսրովի որդիներից մեկին առնելով փախցրել ազատել է՝ կայսեր դուռը հասցնելով: Եվ քննելով, թե ով է այդ մարդը, իմացավ, որ Արտավազդն է Մանդակունիների ցեղից, ուստի հրամայեց նրա բոլոր ցեղը կոտորել ոչնչացնել: Որովհետև երբ հայերը Արտաշիրից խուսափելով գաղթեցին, Մանդակունիներն ևս մյուս նախարարական ցեղերի հետ գաղթեցին, իսկ երբ Արտաշիրը մյուսներին նվաճեց, նրանք էլ ետ դարձան և բոլորը սրով կոտորվեցին: Բայց Տաճատ անունով մեկը, որ Աշոցան ցեղից էր՝ հայկազն Գուշարի զարմից, գողացավ մի գեղեցկադեմ կույս՝ Արտավազդի քույրերից և Կեսարիա քաղաք փախցնելով, ազատեց կոտորածից և հետո ամուսնացավ նրա չքնաղ կերպարանքի պատճառով:

Փերմելիանոսը պատմում է Տրդատի քաջագործությունների մասին: Մանկության հասակում սիրում էր ձի հեծնել, կորովի ձիավարում էր, հաջողակ էր զինաշարժության մեջ, սովորել էր պատերազմական արվեստը:

Հետո պեղոպոնեսացոց Հիփիտեի հրամանի համաձայն՝ կրկեսի մրցության մեջ գերազանցեց Հռոդացի Կոլիտոստրադոսին, որ միայն վզից բռնելով հաղթում էր, նաև արգիացի Կերաստսին, որովհետև սա եզան կճղակը պոկեց, իսկ Տրդատը երկու վայրենի ցուլերի եղջյուրը մի ձեռքով բռնելով պոկեց և վիզը ոլորելով ջախջախեց: Եվ մեծ կրկեսում ձիարշավի ժամանակ կամենալով կառքը քշել, հակառակորդի ճարպկությունից վեր ընկավ, նա իսկույն կառքից բռնեց, կանգնեցրեց, որի վրա բոլորը զարմացան: Եվ երբ Պրոքոսը պատերազմում էր Գոթերի հետ, սաստիկ սով եղավ, և մթերքների պակասության պատճառով զորքերը նրա դեմ ելան և սպանեցին, նույնպես դիմեցին բոլոր իշխանավորների վրա: Իսկ Տրդատը մենակ դիմադրելով ոչ ոքի թույլ չտվեց մտնել Լիկիանոսի¹⁴⁵ ապարանքը, որի մոտ ինքը ծառայում էր:

Բայց Կարոսը իր Կարինոս և Նոմերիանոս որդիների հետ թագավորելով՝ զորք ժողովեց և պատերազմեց պարսից թագավորի դեմ, որին հաղթելով Հռոմ դարձավ: Ուստի Արտաշիրը շատ ազգեր օգնական դարձնելով և Արաբական մեծ անապատը իրեն թիկունք շինելով՝ նորից ճակատեց հռոմեացիների զորքերի դեմ երկու տեղ, Եփրատի այս ու այն կողմում: Այս պատերազմում Կարոսը սպանվեց Հռինոնում: Նույնպես և Կարինոսը, որի հետ էր և Տրդատը, գնաց անապատը Կոռնակի դեմ և սպանվեց ինքը զորքի հետ միասին, մնացածներն էլ փախուստի դիմեցին: Իսկ Տրդատի ձին վիրավորված լինելով, չկարողացավ փախստականների հետ գնալ, այլ առնելով իր զենքերն ու ձիու սարքը, լողալով անցավ լայնատարած ու խոր Եփրատ գետը և հասավ իրենց բուն զորքերի մոտ, որտեղ գտնվում էր Լիկիանոսը: Նույն օրերում սպանվում է նաև Նոմերիանոսը Թրակիայում և թագավորությունն ստանում է Դիոկղետիանոսը: Իսկ ինչ գործեր որ սրա ժամանակ կատարել է Տրդատը, քեզ ավանդում է Ագաթանգեղոսը:

145 Լիկիանոս, այստեղ գորավար, հետո հռոմեական կայսր Արևելքի: Վերջը Կոստանդիանոս Մեծի հետ ընդհարումներ ունեցավ, պարտություն կրեց և 325- ին մահվան դատապարտվեց իբրև պետական դավաճան:

ՀԱՄԱՌՈՏ ՏԵՂԵԿՈՒԹՅՈՒՆ Ս.ԳՐԻԳՈՐԻ ԵՎ ՆՐԱ ՈՐԴԻՆԵՐԻ ՍՆՎԵԼՈՒ ԵՎ ՎԱՐՔԻ ՄԱՍԻՆ՝ ՔԱՂՎԱԾ ԱՐՏԻԹԵՍ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ ԹՂԹԻՑ, ՈՐ ԳՐԵԼ ԷՐ ԻԲՐԵՎ ՊԱՏԱՍԽԱՆ ՀԱՆԳՈՒՃԱՆԻ ՄԻԱՅՆԱՎՈՐ ՄԱՐԿՈՍԻ ՀԱՐՑՄՈՒՆՔԻՆ

Պարսկաստանցի Բուրգար անունով մեկը, ոչ փոքր և աննշան մարդ, Պարսկաստանից դուրս գալով եկավ Գամիրքի կողմերը և պանդխտեց Կեսարիայում: Հավատացյալներից նա Սովի անունով մի կին առավ, որ Եվթադիոս անունով մի հարուստի քույրն էր, և ետ դարձավ՝ նորից Պարսկաստան գնալու իր կնոջ հետ: Եվթադիոսը նրա հետևից գնալով՝ համոզեց և արգելեց որ չգնա: Սովին մեր Լուսավորչի ծնունդին պատահելով՝ ծծմայրի պաշտոն է ընդունում, իսկ երբ աղետը պատահեց, Եվթադն առավ իր քրոջը, նրա մարդու և երեխայի հետ և դարձավ Կապադովկիա: Բայց այս բոլոր գործում է Աստծու նախատեսությունը, ինչպես ես ուզում եմ մտածել, մեր փրկության ճանապարհը պատրաստելու համար, ապա թե ոչ, ինչ հույսով պահլավիկ երեխային հռոմեացիների իշխանության մեջ էին սնուցանում և քրիստոնեական հավատի մեջ կրթում:

Երբ մանուկը չափահաս դարձավ, Դավիթ անունով մի հավատացյալ մարդ նրան փեսայացրեց, կին տալով իր Մարիամ անունով աղջիկը: Իսկ երեք տարի հետո, երբ երկու որդի ունեցան, փոխադարձ համաձայնությամբ իրարից բաժանվեցին ու հեռացան: Մարիամը կրտսեր երեխայի հետ կանանց վանքը մտնելով կրոնավոր դարձավ, և այս երեխան չափահաս դառնալով հետևորդ եղավ Նիկոմաքոս անունով մի միայնակեցի, որ նրան անապատ ուղարկեց: Իսկ անդրանիկը մնաց դայակների մոտ, որ հետո աշխարհիկ կարգ մտավ՝ ամուսնացավ: Իսկ նրանց հայրը՝ Գրիգորը անցավ գնաց Տրդատի մոտ՝ հոր պարտքը հատուցանելու, կամ իսկապես ասելով՝ վարժվելու և պատրաստվելու մեր երկրի առաքելության և քահանայապետության, ինչպես և մարտիրոսության վիճակին:

Բայց հիրավի սքանչելի հոր ավելի զարմանալի որդիներ եղան, որովհետև ոչ նա իր որդիներին փնտրեց, երբ Տրդատի հետ վերադարձավ, ոչ նրանք նրա մոտ եկան, ոչ միայն հալածանքի երկյուղից, այլև ոչ՝ երբ նրանց հայրը քահայանացավ ու փառավորվեց, նրանք երևան եկան ու փայլեցին: Ուստի նա էլ երկար չմնաց Կեսարիայում, այլ շուտով Սեբաստիա դառնալով, այնտեղ մնում էր՝ վարդապետության համար նյութ հավաքելու: Բայց նույնիսկ եթե երկար մնալու լինեք Կեսարիայում՝ չէին անի ոչինչ, ինչ որ կարող էր մտքով անցնել, այլ միայն դիտում էին անսպառն ու անանցականը, նրանք պատվի հետևից չէին ընկնում, այլ պատիվն էր նրանց հետևից գնում, ինչպես քեզ ասում է Ագաթանգեղոսը:

ՁԱ

ԹԵ ՈՐՏԵՂԻՑ ԵՎ ԻՆՉՊԵՍ Է ԾԱԳԵԼ ՄԱՍԻԿՈՆՅԱՆՆԵՐԻ ՑԵՂԸ

Մասանի որդի Արտաշիրը վախճանվելով, պարսից թագավորությունը թողնում է իր Շապուհ որդուն: Ասում են, որ սրա ժամանակ է Հայաստան եկել Մամիկոնյանների ցեղի նախնին, արևելյան հյուսիսային քաջատոհմիկ և գլխավոր աշխարհից, ճենաստանից, որ ես բոլոր հյուսիսային ազգերի մեջ առաջինն եմ համարում: Նրանց մասին այսպիսի գրույց կա: Արտաշիրի կյանքի վերջին տարիներում եղել է Արբոկ անունով մի ճեն-բակուր, նրանց լեզվով այսպես է կոչվում թագավորական տիտղոսը: Մա ունեցել է երկու դայակորդի, Բզդոխ և Մանգուն անունով, որոնք եղել են մեծ նախարարներ: Բզդոխը Մանգունի մասին չարախոսում է, և ճենաց Արբոկ թագավորը հրամայում է Մանգունին սպանել: Մանգունն այս լսելով՝ թագավորի կոչին չի գալիս , այլ իր աղիտով փախչում ապավինում է պարսից Արտաշիր թագավորին: Արբոկը պատգամավորներ է ուղարկում նրան պահանջելու, և որովհետև Արտաշիրը չի համաձայնում տալ, ճենաց թագավորը պատրաստվում է նրա դեմ պատերազմի: Արտաշիրը շատ շուտով մեռնում է, և թագավորում է Շապուհը:

Արդ՝ թեպետ Շապուհը Մանգունին չի հանձնում նրա տիրոջ ձեռքը, բայց և այնպես չի թողնում Պարսկաստանում, այլ բոլոր աղիտովն իբրև արքայական ուղարկում է Հայաստան իր գործակալների մոտ: Եվ պատգամ է ուղարկում ճենաց թագավորին, ասելով. «Մի վիրավորվիր, որ ես Մանգունին չկարողացա քո ձեռքը տալ, որովհետև հայրս նրան երդվել էր արեգակի լույսով , այլ որպեսզի քեզ հանգստացնեմ, ես նրան իմ երկրից հալածեցի արևմտյան կողմը, աշխարհի ծայրը, որ նրա համար մահի հավասար է, ուրեմն թող իմ և քո մեջ պատերազմ չլինի»: Եվ որովհետև, ինչպես ասում են, աշխարհիս երեսին ապրող բոլոր ազգերից ամենախաղաղասերը ճենաց ազգն է, թագավորը հաշտվում է: Սրանից էլ պարզ երևում է, որ ճենաց ազգը հիրավի խաղաղասեր է և կենսասեր:

Նրանց երկիրը սքանչելի է ամեն տեսակ պտուղների առատությամբ, զարդարված է գեղեցիկ բույսերով, ունի շատ սիրամարգ, արտադրում է առատ քրքում և մետաքս, անչափ շատ կան այնտեղ համուրներ, հրեշներ և իշայծյամ կոչվածներ: Այնտեղ ասում են ընդհանուրի կերակուր են կազմում փասյանը, պորը և նմանները, որոնք

մեզ մոտ պատվական և քչերին մատչելի կերակուրներ են: Իսկ ակնեղենների և մարգարիտների հաշիվը, ասում են չգիտեն: Եվ այն զգեստները, որ մեզ մոտ պատվական են և քչերին մատչելի, նրանց մոտ սովորական զգեստ է: Այսքանը ճենաց երկրի մասին:

Իսկ Մանգունը ոչ իր կամքով Հայաստան գալով՝ պատահեց Տրդատի գալստյանը, և պարսից զորքերի հետ Պարսկաստան չդարձավ, այլ իր բոլոր աղիւծով Տրդատին ընդառաջ գնաց մեծ ընծաներով: Տրդատը նրան ընդունեց, բայց հետը պատերազմի չտարավ Պարսկաստան, այլ բնակության տեղ տվեց նրա աղխի համար և ապրուստի միջոց, բավական երկար տարիներ տեղից տեղ փոխելով:

ՁԲ

ՏՐԴԱՏԻ ՔԱՋԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԹԱԳԱՎՈՐ ԵՂԱԾ ԺԱՄԱՆԱԿ, ՆԱԽ ՔԱՆ ՀԱՎԱՏԱԼԸ

Որովհետև պատմությունն առանց ժամանակագրության ստույգ չէ, ուստի մանրամասն հետազոտությամբ գտանք, որ Տրդատը թագավորել է Դիոկղետիանոսի երրորդ տարում, և այս կողմերն է եկել մեծ զորքով: Երբ նա Կեսարիա հասավ, նախարարներից շատերը նրան ընդառաջ գնացին: Եվ երբ հասավ մեր երկիրը, տեսավ, որ Օտան սնուցել է իր Խոսրովիդուխտ քրոջը և պահպանել է գանձերն ու ամրոցը մեծ համբերությամբ. և իսկապես էլ նա համբերող էր, ժուժկալ և շատ խելացի, որովհետև նա թեպետ Աստծու մասին ճշմարտությունը չգիտցավ, բայց կուռքերի ստությունը հասկացավ: Նրա պես էր և նրա սան Խոսրովիդուխտը, որ մի օրինավոր համեստ կույս էր և ուրիշ կանանց նման չունեւ բոլորովին անդուռ բերան:

Տրդատը Հայաստանի հազարապետ է նշանակում Օտային և շնորհակալությամբ պատվում է նրան, մանավանդ պատվում է իր դայեկորդի Արտավազդ Մանդակունուն, որ պատճառ եղավ իր փրկության և հայրենական փառքին հասնելուն. ուստի նրան է հանձնում հայոց զորքերի սպարապետությունը: Նույն պատճառով նրա քրոջ ամուսին Տաճատին Աշոցք գավառի տեր է դարձնում: Մա էր, որ վերջերը հայտնեց իր աներ Արտավազդին, և սա թագավորին, նախ՝ որ Գրիգորն Անակի որդին է, և հետո՝ Գրիգորի որդիների մասին, այս բաները նա իմացել էր Կեսարիայում ապրած լինելով:

Իսկ քաջ Տրդատը արագ - արագ բազմաթիվ ճակատամարտեր տալով նախ Հայաստանում և ապա Պարսկաստանում՝ ինքն անձամբ տանում էր հաղթությունը: Մի անգամ նա ավելի մեծ քաջություն ցույց տվեց քան հնումը Եդիանանը¹⁴⁶ և իր նիզակը կանգնեցրեց նույնքան թվով վիրավորների օգնական: Մի երկրորդ անգամ՝ պարսից կորովի զորականները փորձով գիտենալով հսկայի սաստիկ ուժը և կուռ զրահների ամրությունը, բազմաթիվ նետեր արձակելով ու ձին վիրավորելով սասկեցրին, որ գետին փովելով թագավորին վար գցեց: Իսկ նա ոտքի կանգնելով և հետիոտն հարձակվելով, թշնամիներից շատերին գետին գլորեց և մեկի ձին բռնելով արիաբար հեծավ: Մի երկրորդ անգամ նա կամավորապես ձիուց իջավ և հետիոտն հարձակվելով՝ սրով ցրեց փղերի երմակները: Այսպիսի քաջագործություններով բավական երկար մնաց Պարսկաստանում և Ասորեստանում, և Տիգրոնից էլ այն կողմ անցավ:

29

ԱՅՆ ՄԱՍԻՆ, ՈՐ ՏՐԴԱՏԸ ԿԻՆ Է ԱՌՆՈՒՄ ԱՇԽԵՆԻՆ, ԵՎ ԿՈՍՏԱՆԴԻՆԸ ՄԱՔՍԻՄԻՆԱՅԻՆ, ԵՎ ԹԵ ԻՆՉՊԵՍ ԿՈՍՏԱՆԴԻՆԸ ՀԱՎԱՏՔԻ ԵԿԱՎ

Տրդատը մեր երկիրը վերադառնալով՝ Բագրատի հայր Սմբատ ասպետին ուղարկում է՝ իրեն կին բերելու Աշխադարի դուստր Աշխեն կույսին, որ հասակով թագավորից պակաս չէր: Հրամայում է նրան գրել Արշակունի, ծիրանիներ հագցնել և թագ կապել, որպեսզի թագավորին հարսնանա: Նրանից ծնվեց Խոսրով որդին, որ իր ծնողների հասակին համապատասխան չէր:

Նույն օրերում պատահում է նաև Մաքսիմիանայի - Դիոկղետիանոսի դստեր հարսանիքը Նիկոմիդիայում, որին փեսայում է Կոստանդիանոս կեսարը՝ Հռոմի Կոստոս թագավորի որդին, որ ծնված էր ոչ թե Մաքսիմիանոսի դուստրից, այլ պոռնիկ Հեղինեից: Այս Կոստանդիանոսը հարսանիքի ժամանակ բարեկամացել էր մեր Տրդատ թագավորի հետ: Քիչ տարիներ հետո Կոստանդը մեռնում է, և Դիոկղետիանոսը նրա տեղ ուղարկում է նրա որդի և իրեն որդիացած Կոստանդիանոսին:

146 Եդիանան կամ Ելեանան իսրայելացիների Դավիթ թագավորի քաջ զորավարներից մեկն էր, իսկ հաջորդ խոսքը, թե «իր նիզակը կանգնեցրեց նույնքան թվով վիրավորների օգնական» վերաբերվում է Դավթի մի ուրիշ քաջ զորավարի, Հովաթի եղբոր Աբեսային, որի համար ասված է, թե «նա կանգնեցրեց իր նիզակը երեք հարյուր վիրավորների վրա»:

Սա թագավորելուց առաջ, քանի որ դեռ կեսար էր, կովի մեջ պարտություն կրեց և մեծ տրտմությամբ ննջելով, քնի մեջ նրան երևաց երկնքից՝ աստղերից բաղկացած խաչ, շուրջը գրված՝ «Սրանով հաղթիր»։ Այս խաչը նա պատերազմական նշան շինելով և զորքի առջևից տանելով՝ պատերազմներում հաղթեց։ Բայց հետո հրապուրվելով իր Մաքսիմիանա կնոջից, Դիոկղետիանոսի դուստրից, եկեղեցու դեմ հալածանք սկսեց և շատերին նահատակեց, և այս հանդգնության պատճառով ինքն էլ ամբողջ մարմնով ապականվեց ելեփանդական բորոտությամբ ¹⁴⁷ : Արիողական կախարդները և մարսիկյան բժիշկները ¹⁴⁸ չկարողացան բժշկել, ուստի Տրդատին խնդրեց՝ Պարսկաստանից և Հնդկաստանից հմայողներ ուղարկել, բայց նրանք էլ օգուտ չբերին։ Այս ժամանակ մի քանի քրմեր, դևերից խրատվելով, հրամայեցին, որ բազմաթիվ փոքր երեխաներ մորթել տա ավագանի մեջ և նրանց տաք արյունի մեջ լողանա, որով կարողջանա։ Կոստանդինոսը երբ լսեց երեխաների լացը, նրանց մայրերի ողբը, մարդասիրությամբ գթաց, նրանց փրկությունն ավելի լավ համարելով, քան իրենը։ Սրա փոխարենը նա ընդունում է Աստծուց.- երազի մեջ առաքյալներից հրաման ստացավ, որ բորոտությունից կմաքրվի՝ կենսատու ավագանում լվացվելով Հռոմի Սեդրեստրոս եպիսկոպոսի ձեռքով, որ նրա հալածանքից փախել ապրում էր Սերապտիոն լեռնում։ Նրանից նա սովորեց և հավատաց, և Աստված բոլոր բռնավորներին նրա առաջ ոչնչացրեց, ինչպես համառոտ պատմում է քեզ Ագաթանգեղոսը։

ԶԴ

ՍԼԿՈՒՆԻՆԵՐԻ ԲՆԱԶՆՁՈՒՄԸ ՃԵՆԱԶՆ ՄԱՄԳՈՒՆԻ ՁԵՌՔՈՎ

Երբ պարսից Շապուհ թագավորը պատերազմներից հանգստացավ, Տրդատի՝ Հռոմ Կոստանդիանոսի մոտ գնալիս, Շապուհի միտքն այլևս զբաղված չլինելով՝ չարիքներ է նյութում մեր երկրի դեմ։ Նա բոլոր հյուսիսային ազգերին գրգռեց, որ արշավեն Հայաստան, ժամադիր լինելով, որ ինքն ևս մյուս կողմից կգա այրաց զորքերով։ Նրա խոսքերից հրապուրվելով՝ Սլկունյաց ցեղի Մդուկ նահապետն սպանեց իր փեսային՝

147 Ելեփանդական բորոտություն, այսինքն փղային բորոտություն, բորի մի տեսակն է, երբ ամբողջ մարմնի վրա պինդ կեղև է գոյանում փղի կաշու նման։ Բժշկության մեջ կոչվում է հունական ելեփանտական բորոտություն։

148 Արիողական, լատիներեն բառ է, որ նշանակում է գուշակիչ, հմայիչ։ Մարսիկյան ժողովրդի անունից, որ բնակվում էին Լատիոնում և հայտնի էին իբրև կախարդներ և օձերի թովիչներ։

ծերացած Օտային, որ Ամատունյանց ցեղից Տրդատի քույր Խոսրովիդուխտի սնուցանողն էր: Տրդատը շատ շուտով արևմուտքից վերադառնալով այս բոլորը լսեց, և գիտնալով, որ Շապուհը չեկավ ինչպես ժամադրվել էր, շարժվեց դիմել հյուսիսականների վրա: Իսկ Սլկունյաց ցեղի նահապետն ամրացել էր Ողական կոչված ամրոցում, ապավեն ունենալով Սիմ կոչված լեռան բնակիչներին: Նա թագավորին ընդդիմանալով վրդովում էր երկիրը և լեռան մոտերքը ոչ ոքի չէր թողնում որևէ գործով զբաղվել: Տրդատ թագավորը դիմեց Հայաստանի բոլոր նախարարներին, ասելով. «Ով որ ինձ մոտ բերի Սլկունյաց ցեղի նահապետին, հավիտենական իշխանությամբ նրան կտամ Սլկունյաց ցեղի բոլոր գյուղերը, դաստակերտները և նրանց բոլոր իշխանությունը»: Այս բանը հանձն առավ Ճենագնյա Մանգունը:

Երբ թագավորը դիմեց Աղվանքի կողմերը հյուսիսականների վրա, Մանգունն էլ իր բոլոր աղիտով գնաց Տարոնի կողմերը, իբրև թե թագավորից ապստամբվել է: Ճանապարհ ընկնելիս նա գաղտնի հետևակներ է ուղարկում և իմաց է տալիս Սլկունյաց ցեղի նահապետին, թե թագավորը գնաց Աղվանքի կողմերը: «Թագավորը, ասում է, մեծ վտանգի մեջ է, ուստի նա Աղվանքի կողմերը գնաց՝ լեռան ստորոտներում ապրող բոլոր ազգերի հետ պատերազմելու, ուստի մեզ համար նպաստավոր ժամանակ է մտածելու և գործելու, ինչ որ կամենանք, որովհետև մտադիր եմ քեզ հետ դաշնակցել՝ թագավորից իմ կրած արհամարանքի պատճառով»: Սլկունյաց ցեղի նահապետը շատ ուրախանալով նրան ընդունում է ուխտի երդումով, բայց ամրոցը չի թողնում մտնել, մինչև տեսնի, թե որքան հավատարիմ է նա երդումին ու դաշինքին: Իսկ հիշյալ Մանգունը ամեն կերպ ջանում է հավատարմություն ցույց տալ ապստամբին, մինչև որ գրավեց նրա վստահությունը իբրև իսկապես հավատարիմ գործակից, այնպես որ նրան իրավունք տվեց համարձակ ամրոցը մտնել և ելնել:

Շատ բաներով Սլկունյաց ցեղի նահապետին վստահացնելուց հետո օրերից մեկում նրան համոզում է ամրոցից դուրս գալ և երեներ որսալ: Երբ որսին միջամուխ են լինում, նա աղեղով խփում է նրան թիկունքի մեջ և գետին է կործանում ապստամբին: Եվ իսկույն իր մարդկանցով ամրոցի դուռը հասնելով բերդը գրավում է, բոլոր ներսը եղողներին կապում: Նա կամեցավ Սլկունյաց ամբողջ ցեղը ոչնչացնել և բոլորին կոտորեց, միայն երկուսը փախան ընկան Ծովաց աշխարհը: Իսկ Մանգունը շուտով տեղեկություն է հաղորդում թագավորին: Տրդատն ուրախանալով հրովարտակ է գրում, որով նրան իշխանություն է տալիս այն ամենի վրա, ինչ որ խոստացել էր. նրան նշանակում է նախարար ապստամբի փոխարեն և նրա անունով կոչում է Մանգունյան: Բայց հրամայում է մնացած Սլկունիներին չվնասել:

ՏՐԴԱՏԻ ՔԱԶԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՆ ԱՂՎԱՆՔՈՒՄ ՏԵՂԻ ՈՒՆԵՑԱԾ ՊԱՏԵՐԱԶՄՈՒՄ, ՈՒՐ ՄԵԶՔԻՑ ԿԵՍ ԱՐԵՑ ԲԱՍԻԼՆԵՐԻ ԹԱԳԱՎՈՐԻՆ

Իսկ Տրդատ թագավորը Հայաստանի բոլոր գորքերով Գարգարացիների դաշտն իջնելով՝ հանդիպում է հյուսիսականներին և ճակատամարտ է տալիս¹⁴⁹: Երբ երկու կողմերը իրար են խառնվում, նա հսկայի նման հարձակվելով թշնամիների բազմությունը երկուսի է ճեղքում: Չեմ կարող նկարագրել նրա ձեռքի արագությունը, թե ինչպես անհամար մարդիկ նրանից զարկվում, թավալվում, գետին էին ընկնում, ինչպես հմուտ ձկնորսի ձկներով լիքը ցանցից ձկները գետին են թափվում ու վխտում հողի երեսին: Բասիլների թագավորն այս տեսնելով՝ մոտ է գալիս հայոց թագավորին, հանում է ձիու վրայից ջլերից հյուսված կաշեպատ պարանը և հետևի կողմից ուժեղապես նետելով, հաջողությամբ գցում է նրա ձախ ուսից մինչև աջ կողմի անուրթ, որովհետև այդ միջոցին Տրդատը ձեռքը բարձրացրած էր՝ սրով մեկին խփելու համար, նա կրում էր զրահ պինդ պահպանակներով, որի վրա նետերը նույնիսկ գիծ չէին թողնում: Բասիլների թագավորը չկարողանալով հսկային տեղից շարժել ձեռքով քաշելով՝ պարանը իր ձիու լանջին գցեց, բայց չկարողացավ այնքան շուտ մտրակել ձին, որքան որ շուտ հսկան աճապարելով ձախ ձեռքով բռնեց պարանը և սաստիկ ուժով ցնցելով դեպի ինքը քաշեց և երկսայրի սրի հաջող հարվածով կտրեց կես արավ մարդուն և նրա հետ ձիու պարանոցն ու գլուխը:

Իսկ բոլոր գորքերը տեսնելով, թե ինչպես իրենց թագավորն ու գորավոր կովոդը միջակտուր եղավ այնպիսի ահավոր բազուկից, փախուստի դիմեցին: Տրդատը նրանց հետամուտ լինելով հալածեց մինչը Հոների երկիրը: Եվ թեպետ իր գորքին էլ փոքր հարված չհասավ և շատ մեծամեծ մարդիկ ընկան և մեռավ Արտավազդ Մանդակունին՝ ամբողջ հայոց սպարապետը, բայց Տրդատը հայրենական կարգի համաձայն նրանցից պատանդներ առավ ու ետ դարձավ: Այս կերպով ամբողջ հյուսիսը միաբանելով՝ շատ գորք այնտեղից հանելով բանակ է կազմում և դիմում է Պարսկաստան Արտաշիրի որդի Շապուհի վրա, իր մարդկանցից չորս գորավար նշանակելով – վրաց առաջնորդ Միհրանին, նրան վստահանալով քրիստոնեական

149 Տրդատ Մեծի՝ քրիստոնեություն ընդունող թագավորի՝ պատմության մեջ խառնված են մի քանի էպիզոդներ, որոնք վերաբերվում են Տրդատ Ա- ին, որին Խորենացին չգիտե բոլորովին, և որին քննադատները նույնացնում են Խորենացու Արտաշես Բ-ի, Գողթան երգերի հերոսի հետ: